

اخلاق پوهک

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

بسم الله الرحمن الرحيم

يَا مَنْ يَعْلَمُ صَمِيرَ الصَّامِتِينَ

عنوان و نام: قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور / علیرضا اسدنژاد آزادی.

مشخصات نشر: قم: مؤسسه فرهنگی هنری اخلاق و تربیت نبوی قم، انتشارات اخلاق و تربیت، ۱۴۰۳.
 مشخصات ظاهری: ۲۸۶ ص.؛ ۱۴/۵ × ۲۱ س.م.
 شابک دوره: ۹۷۸ - ۶۲۲ - ۹۱۷۷۲ - ۷ - ۳
 شابک جلد (اول): ۹۷۸ - ۶۲۲ - ۹۱۷۷۲ - ۸ - ۰
 شابک جلد (دوم): ۹۷۸ - ۶۲۲ - ۹۱۷۷۲ - ۹ - ۷
 وضعیت فهرست نویسی: فیپا
 یادداشت: کتابنامه.
 مندرجات: ج. ۱. نگاهی تحلیلی به فطرت و نقش آن در مشاوره و روان‌درمانی.
 ج. ۲. پیش‌درآمدی بر مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور
 موضوع: فطری‌نگری (روان‌شناسی)
 Nativism (Psychology)
 فطرت
 Constitution (Philosophy)
 رده‌بندی کنگره: BF۳۴۱
 رده‌بندی دیویی: ۱۵۵/۲۳۴
 شماره کتابشناسی ملی: ۹۸۶۹۲۷۷

www.EAEP.IR

عمق روان من (جلد دوم)؛ پیش‌درآمدی بر مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور

مؤلف: علیرضا اسدنژاد آزادی
 ناشر: انتشارات اخلاق و تربیت
 صفحه‌آرا: ابراهیم همایی
 طراح جلد: امیرحسین مدنی
 نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۳
 شمارگان: ۳۰۰ نسخه
 شماره مسلسل انتشار: ۴۶
 شماره مسلسل چاپ اول: ۳۵

انتشارات اخلاق و تربیت

تمامی حقوق نشر مکتوب اثر متعلق به ناشر است
 قم، بلوار شهید صدوقی، خیابان شهید شهبازی، پلاک ۱۳
 انتشارات اخلاق و تربیت

تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۹۳۹۲۵۹

همراه: ۰۹۹۴ ۱۱۸ ۷۷۲۷

www.Akhlaqbook.ir

اخلاق پوهک

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

انتشارات اخلاق و تربیت

عمق روان من؛

جلد دوم

پیش‌درآمدی بر مشاوره و روان‌درمانی
فطرت محور

علیرضا اسدنژاد آردی

سال ۱۴۰۳

www.Akhlaqbook.ir

تقديم به محضر

قطب عالم امکان حضرت بقیة الله الاعظم (ارواحنا له الفداء)

فهرست مطالب

سخن ناشر.....	۱۵
مقدمه مؤلف.....	۱۷

بخش اول

محتوای تغییر در نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت‌محور

فصل اول	
ویژگی‌های رویکرد نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت‌محور.....	۳۱
مفاهیم اساسی.....	۳۱
فطرت، معیار اعتبار (تأیید و رد) نظریه‌های مختلف روان‌درمانی.....	۳۳
ویژگی‌های بنیادین مشاوره و روان‌درمانی فطرت‌محور.....	۳۷
فصل دوم	
عوامل و موانع آشکارگی فطریات.....	۴۱
علل و عوامل مؤثر در آشکارگی فطریات (عوامل آشکارگی فطریات).....	۴۱
الف) تعالیم وحی.....	۴۲

- ۴۲..... (ب) آموزش و یادگیری
- ۴۳..... (ج) محرک‌های محیطی
- ۴۴..... (د) تجربه
- ۴۴..... (ه) الگوی مثبت (مربی شایسته)
- علل و عوامل مؤثر در خمودگی و انحراف از فطریات (موانع آشکارگی فطریات)..... ۴۵
- ۴۷..... (الف) عوامل نفسانی
- ۴۷..... (۱) پندارگرایی
- ۴۸..... (۲) خودبینی
- ۴۸..... (۳) غفلت
- ۴۹..... (۴) افکار مزاحم (وسوسه‌های فکری)
- ۴۹..... (۵) رفتار خلاف تعالیم وحی
- ۴۹..... (ب) عقل تجربی و متعارف
- ۵۰..... (ج) جریان شهوت (کشاننده‌ها)
- ۵۰..... (د) عوامل محیطی (آلودگی محیطی)
- ۵۱..... (ه) محرک‌های مادی و دنیوی (دنیاه‌گرایی)
- ۵۲..... (و) خطا در تطبیق رافع نیاز
- ۵۳..... (ز) حجاب‌های ده‌گانه

فصل سوم

مفهوم و شاخصه‌های "سلامت روان" و "بیماری" در سالم‌سازی شخصیت..... ۵۵

سلامت روان در اندیشه روان تحلیل‌گران..... ۶۰

سلامت روان در اندیشه رفتارگرایان..... ۶۲

- سلامت روان در اندیشه انسان‌گرایان ۶۲
- نقد و بررسی نظریه‌های روان‌درمانی از مفاهیم سلامت و بیماری ۶۵
- سلامت روان در اندیشه فطرت محور ۷۲
- مفهوم سلامت روان در نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور ۷۲
- شاخصه‌های سلامت روان در نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور ۷۵

فصل چهارم

- پیش‌نیازهای سلامت روان و تحصیل کمال (ارتباط‌های مؤثر بر ایجاد خودپنداره) در نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور ۷۹

- الف) خود ۸۲
- ب) خدا ۸۳
- ج) خلق (دیگران) ۸۷
- د) خلقت (طبیعت) ۸۹
- هـ) تحصیل کمال و خودشکوفایی در نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور ۹۱

فصل پنجم

- تقابل "نیازهای فطری" با "سازمان‌کشاننده‌ها و افکار مزاحم" ۹۹
- الف) مفهوم کشاننده‌ها ۱۰۰
- ب) مفهوم افکار مزاحم ۱۰۱
- ج) قالب‌ها و روش‌های تأثیرگذاری جریان کشاننده‌ها و افکار مزاحم در انحراف از فطرت و ایجاد اختلالات روانی در فرد ۱۰۴
- ۱) تسویل ۱۰۵
- ۲) تزیین ۱۰۷
- ۳) تطويع ۱۰۷

- ۴) تلبیس و مشتبه کردن امر..... ۱۰۸
- ۵) اظهارنظر بر اساس حدس و گمان ۱۰۹
- ۶) افراط و تفریط ۱۱۰
- ۷) ایجاد آرزوهای موهوم..... ۱۱۱
- ۸) سرگردان ساختن..... ۱۱۱
- ۹) نتیجه‌گیری و نکات پایانی..... ۱۱۲
- د) عوامل کلی تقویت، رشد و کمال فطرت (سازمان شناختی)..... ۱۱۳
- ه) عوامل کلی تضعیف و انحراف از فطرت (انحراف سازمان شناختی)..... ۱۱۳
- و) ویژگی‌های کشاننده ها ۱۱۴
- ز) ویژگی‌های افکار مزاحم (هوای نفس)..... ۱۱۵
- ح) تقابل نیازهای فطری با جریان کشاننده‌ها و افکار مزاحم، در مراحل رشد الگوهای رفتاری در دست‌یابی به خودشکوفایی، سلامت روان و کمال (با تکیه بر گرایش‌ها و نیازهای فطری)..... ۱۱۷
- ط) تقابل سازمان فطرت و شناختی با "افکار مزاحم" و شیوه حاکمیت آن‌ها در رشد الگوهای رفتاری به هنگام تعارض خواست‌ها (با تکیه بر شناخت‌های فطری)..... ۱۲۳

فصل ششم

عوامل آسیب‌زا (علل اصلی آسیب‌ها و اختلالات روانی)، در نظام مشاوره

و روان‌درمانی فطرت محور..... ۱۳۳

تعارض تجارب و رفتار با فطرت و فطریات ۱۳۴

تعارض کشاننده‌ها و افکار مزاحم (سازمان روانی غریزی و هوای نفس) با

فطریات (سازمان روانی فطری)..... ۱۳۷

- تعارض و تزامم امور (دو یا چند امر) فطری با هم ۱۴۰
- تعارض در مصادیق یک امر فطری ۱۴۴
- خطای در تطبیق رافع نیاز یک فطری ۱۴۸
- ترتیب علل اصلی آسیب‌زا از حیث فراوانی ۱۵۱

بخش دوم

فرایند تغییر در نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور

فصل اول

- گستره کاربرد و کارکرد فطرت ۱۵۹
- گستره کارکرد درونی فطرت ۱۶۰
- گستره کارکرد بیرونی فطرت ۱۶۳
- گستره کارکرد روشی فطرت ۱۶۴

فصل دوم

- تبیین تفاوت "رفع نیاز" با "رافع نیاز" فطری و رابطه آن با تشخیص و درمان ۱۶۵
- نقش محیط در نیازسازی و مختل کردن سازمان شناختی در انتخاب
صحیح و برهم خوردن توازن سازمان روانی انسان ۱۷۴
- (۱) محرک‌های تصنعی ۱۷۴
- (۲) افراط در ارضای نیازهای حقیقی ۱۷۵
- سخن آخر ۱۷۹

فصل سوم

- کلیات و مفاهیم اساسی نظام تشخیصی و درمانی فطرت محور ۱۸۱
- پیش فرض‌های اساسی رویکرد مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور ... ۱۸۱

- ۱۸۳ چگونگی کلی بروز آسیب و مشکل روانی در رویکرد فطرت محور
- ۱۸۴ تحلیل بحران روانی با تبیین رویکرد فطرت محور
- رویکرد و نقش مشاور و روان‌درمانگر در نظام مشاوره و روان‌درمانگری
- ۱۸۶ فطرت محور
- ۱۸۶ (الف) دو رویکرد در مشاوره و درمانگری
- ۱۸۶ (۱) رویکرد مبتنی بر بایدها
- ۱۸۷ (۲) رویکرد مبتنی بر هست‌ها
- ۱۸۷ (ب) نقش و وظیفه مشاور و درمانگر
- ۱۸۹ (۱) غفلت‌زدایی (رفع مانع)
- ۱۸۹ (۲) زمینه‌سازی (ایجاد مقتضی)
- ۱۹۰ ۲-الف) مداخله هدایتگری
- ۱۹۰ ۲-ب) مداخله تقویت‌گری
- ۱۹۰ ۲-ج) ارائه برنامه و روش اجرا

فصل چهارم

مراحل و فرایند "تشخیص" در نظام مشاوره و روان‌درمانگری فطرت محور ... ۱۹۱

- اول: دقت در رفتار آشکار فرد و گزارش‌های واصله خود و اطرافیان ۱۹۳
- دوم: توجه به سلامت و عدم سلامت طبع مراجع ۱۹۳
- سوم: توجه به مشکلات بُعد غریزی ۱۹۴
- چهارم: شناسایی موانع آشکارگی فطریات ۱۹۴
- پنجم: ریشه‌یابی مشکل با توجه به جدول کارکرد فطریات ۱۹۴
- الف) مشکل، ریشه در کدام امر یا امور فطری دارد؟ ۱۹۵
- ب) مشکل در کدام یک از انواع ۵ گانه تعارضات آسیب‌زا است؟ ۱۹۶

فصل پنجم

مراحل و فرایند "درمان" در نظام مشاوره و روان‌درمانگری فطرت محور..... ۱۹۷

مداخلات طبیعی و غریزی ۱۹۷

اول: کمک به تنظیم بعد طبیعی مراجع ۱۹۷

دوم: کمک به رفع نیازهای غریزی ۱۹۸

سوم: ارائه راه کارهای جایگزین در دسترس، با کمک تعالیم وحی ۱۹۸

مداخلات فطری ۱۹۹

الف) مداخله شناختی..... ۱۹۹

۱) غفلت‌زدایی و آگاه‌سازی (رفع مانع) ۱۹۹

۲) هدایت‌گری و جهت‌دهی شناخت (ایجاد مقتضی) ۲۰۱

۳) شناسایی و تبیین عوامل غیرسالم نفسانی (درونی) و محیطی

(بیرونی) انحراف از فطرت و فطریات ۲۰۳

۴) توجه و تبیین تمایز-نه ارائه و نشان دادن-رافع نیاز و رفع نیاز ۲۰۴

ب) مداخله رفتاری ۲۰۵

۱) ارائه برنامه و راهکار عملی در موفق سازی مراجع در "چگونگی

آشکارگی" فطریات..... ۲۰۵

۲) ارائه برنامه و روش اجرا در "چگونگی استفاده" از فطریات آشکار

شده ۲۰۶

فصل ششم

بررسی چگونگی «انتخاب» و «فرایند رفتارسازی» در نظام مشاوره و

روان‌درمانگری فطرت محور..... ۲۱۳

«انتخاب» در نظام مشاوره و روان‌درمانگری فطرت محور..... ۲۱۳

انتخاب‌های کودک قبل از سن تمییز..... ۲۱۵

فرایند رفتارسازی در نظام مشاوره و روان‌درمانگری فطرت محور..... ۲۲۰

فصل هفتم

ترسیم الگوی فطرت محور نظام مشاوره و روان‌درمانگری..... ۲۳۱

شمای کلی جایگاه سازمان‌های اساسی در انسان کنترل شده و انسان

کنترل نشده..... ۲۳۷

بخش سوم

آثار و نمونه‌های عملی مشاوره و روان‌درمانگری فطرت محور

نکات بسیار اساسی در تحقق مشاوره فطرت محور با رویکرد اسلامی ۲۴۷

(الف) در نظر گرفتن هر سه لایه وجودی..... ۲۴۷

(ب) توجه به رافع نیاز..... ۲۴۹

تبیین و تحلیل خودمهارگری با رویکرد فطرت مدار..... ۲۵۰

(الف) سطوح خودمهارگری بر اساس فطرت ۲۵۱

(ب) عوامل مهارگر (مهارگرها) با تحلیل فطرت ۲۵۱

۱. سازمان شناختی..... ۲۵۱

۲. وحی (تعالیم دینی)..... ۲۵۱

۳. توجه به فطرت..... ۲۵۲

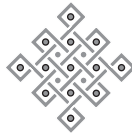
تبیین و تحلیل اختلال افسردگی با رویکرد فطرت مدار..... ۲۵۶

(الف) تحلیل فطری اختلال افسردگی (تحلیل مفصل) ۲۵۷

(۱) برخی علل افسردگی فطری ۲۵۸

۲۵۹	ب) تحلیل یک نمونه درمانگری در افسردگی
۲۶۷	فهرست منابع
۲۶۷	منابع فارسی
۲۷۳	مقالات
۲۸۱	منابع عربی
۲۸۲	منابع نرم افزاری و سایت‌ها
۲۸۳	منابع لاتین
۲۸۵	مهم‌ترین منابع غیرمستقیم

◆ سخن ناشر

آموزه‌های اسلامی فرصت زندگی خوب و متعالی را برای انسان‌ها ایجاد کرده است. در طول تاریخ، اسلام‌شناسان بسیاری در راه تبیین آموزه‌های اسلامی، متناسب با نیازهای جامعه تلاش کردند. با این وجود انقلاب اسلامی، فرصت ویژه‌ای را در اختیار دانشمندان علوم اسلامی قرار داد تا آموزه‌های ناب را از دریای معارف قرآن و اهل‌بیت علیهم‌السلام استخراج کنند و در اختیار جامعه علمی و عموم مردم قرار دهند. در این راستا یکی از مهم‌ترین عرصه‌ها، تدوین و ترویج علوم انسانی با رویکرد اسلامی است و امروزه بسیاری از دانشمندان و اسلام‌شناسان دغدغه تدوین علوم انسانی با رویکرد اسلامی دارند.

از اهداف انتشارات اخلاق و تربیت، چاپ و انتشار آثار و پژوهش‌های بنیادین و کاربردی در راستای توسعه اخلاق و روان‌شناسی و مشاوره با رویکرد اسلامی است که تاکنون با همت اساتید، پژوهشگران و دانش‌پژوهان

در این حوزه، کتاب‌های متعددی به زیور طبع آراسته و در اختیار جامعه علمی و عموم مردم قرار داده است.

کتابِ پیش‌رو، با عنوان *عمق‌روان من (جلد دوم)*؛ پیش‌درآمدی بر *مشاوره و روان‌درمانی فطرت‌محور* نمونه‌ای از همین آثار است که با تلاش نویسنده ارجمند جناب آقای علیرضا اسدنژاد نگارش یافته است.

انتشارات اخلاق و تربیت، توفیق روزافزون نویسنده محترم این اثر را از خداوند متعال خواستار است.

قم مقدس

انتشارات اخلاق و تربیت

◆ مقدمه مؤلف

پذیرش نظریه فطرت بر اساس دیدگاه اسلامی، می‌تواند زمینه تغییر در بنیاد، عناصر و مؤلفه‌های نظام مشاوره و روان‌درمانی را فراهم نماید. بدین معنا که "جهت‌گیری صحیح" نسبت به انسان و "ارائه برنامه" برای او بر اساس همان جهت‌گیری، بستگی به شناخت "صحیح" و "همه‌جانبه" انسان دارد که بخش مهمی از این شناخت در پرتو بررسی بعد فطری انسان به‌عنوان اصلی‌ترین و بنیادی‌ترین راه شناخت انسان به دست می‌آید. فطرت به‌عنوان فصل ممیز انسان از حیوان، یک سرشت مشترک و عام در وجود تمام انسان‌ها است که آگاهی از آن، فلسفه بسیاری از "تمایلات"، "اهداف" و "رفتارها" را در مراجعین آشکار می‌سازد. این موضوع، به‌ویژه در نظام مشاوره و روان‌درمانگری اهمیتی مضاعف پیدا می‌کند. چرا که انسان "موضوع" مشاوره بوده و بی‌تردید مشاوره و روان‌درمانگری بدون داشتن تصویری صحیح از انسان که فطرت، اصل و اساس آن است، امکان‌پذیر نخواهد بود.

مشاوره روان‌شناختی در عصر مدرن از مهم‌ترین دانش‌های حوزه علوم انسانی به شمار می‌آید. مشاوره در واقع رابطه‌ای است تخصصی بین دو فرد که یکی مشاور تحصیل‌کرده و ذی صلاح و دیگری مراجع است. هدف مشاوره، کمک به مراجع است که غرض و مقصود خود را از زندگی دریابد، آن را تصریح کند تا به انتخاب‌های آگاهانه و عاقلانه‌ای که متناسب با "طبیعت" و "توانایی‌ها"ی او هستند، بپردازد؛ سپس در زمینه‌هایی که در حد امکان و استطاعت او است به کار و عمل مبادرت ورزد.^۱

در طی سالیان گذشته نظریه‌های مشاوره و روان‌درمانی متعددی ظهور کردند. این نظریه‌ها هر کدام به قصد تکامل، همواره به تغییر و تحول این علم (مشاوره و روان‌درمانی) اندیشیده و هر یک، تعریف خود را از "تغییر درمان‌بخش" ارائه داده، "روش‌های درمانی" مختص به خود بنا نهادند. برخی از آمارها نشان‌دهنده وجود بیش از ۴۰۰ نظریه روان‌درمانی در روان‌شناسی است.^۲ نظریه‌های مهم در این زمینه عبارت‌اند از: روان تحلیل‌گری، رفتار درمانی و درمان فردمدار (انسان‌گرا).

در این میان زیگموند فروید، رویکرد درمانی روان تحلیل‌گری را که مبتنی بر "بینش‌افزایی"^۳ بود، بنا نمود. او ارگانیسم را مجبور به جبر غریزی می‌دانست. پس از شکست‌های متوالی در تشخیص و درمان به سبک

۱. استفلر به نقل از: اردبیلی، یوسف (۱۳۵۳)، «مشاوره چیست؟».

۲. پروچاسکا، جیمز و نورکراس، جان (۲۰۰۷ م)، *نظریه‌های روان‌درمانی (نظام‌های روان‌درمانی)*، ص ۱۹.

3. Insight.

روان تحلیل‌گری فرویدی،^۱ واتسون، روان‌شناسی رفتارگرایی را تأسیس و رویکرد درمانی خود را مبتنی بر "شرطی‌سازی" و "تقویت اجتماعی" بنا نهاد. وی با مطرح کردن تغییرات رفتاری بر اساس دیدگاه "محرك - پاسخ" انسان را به عنوان ماشینی زیستی مطرح کرد. این مکتب نیز به دلیل محدودیت‌های فراوان خود در تشخیص و درمان و نفی اراده و اختیار برای انسان، علی‌رغم موافقان بسیار، مخالفان و منتقدان بسیاری پیدا کرد؛ تا اینکه کارل راجرز، موج سوم روان‌شناسی را با عنوان روان‌شناسی انسان‌گرا مطرح نموده و رویکرد درمانی خود را بر اساس "اراده آزاد" انسان به جای تقویت اجتماعی پیشنهاد کرد. این مکتب تأمین نیازهای زیستی، نیازهای روانی و "خودشکوفایی"^۲ را اساس سلامت روان معرفی کرد.^۳

روان‌شناسان وقتی می‌خواهند قواعد حاکم بر سازمان روانی انسان را به دست آورند، در پیش‌فرض‌ها، روش‌ها و ساختارهای نظری با هم تفاوت اساسی دارند.^۴ در این میان یکی از تفاوت‌های مهم در تشکیل و توسعه نظریه‌های مشاوره و روان‌درمانی، نوع نگاه نظریه‌پردازان، به انسان است؛^۵ چه اینکه نگاه نظریه‌پرداز درباره ماهیت و هویت انسان،

۱. زرشناس، شهریار (۱۳۸۷)، *روان‌شناسی مدرن و حقیقت فراموش شده انسان*، ص ۸۱ و ۸۲.

2. Self actualization.

۳. زرشناس، شهریار (۱۳۸۷)، *روان‌شناسی مدرن و حقیقت فراموش شده انسان*، ص ۹۲ و ۹۳.

۴. احمدی، محمدرضا (۱۳۹۶)، «تفاوت‌های تبیین رفتار انسان در قلمرو پارادایم اسلامی در مقابل سایر رویکردهای روان‌شناختی».

۵. فقیهی، علی نقی و رفیعی مقدم، فاطمه (۱۳۸۷)، «انسان از دیدگاه راجرز و مقایسه آن با دیدگاه اسلامی».

می‌تواند بر چگونگی یافته‌های علمی وی تأثیر گذارد، حتی می‌تواند به گزاره‌ای نادرست منجر شود.^۱ بر این باور، تجربه‌گرایان^۲ و عقل‌گرایان^۳، دو رویکرد متفاوت هستند که هر یک بر اساس مبانی انسان‌شناسی و شناخت‌شناسی خود، سازمان روانی انسان و عملکرد آن را مورد بررسی قرار داده‌اند.^۴ بر این اساس، برخی از نظریه‌پردازان و مکاتب روان‌درمانی موجود، انسان را صرفاً "ماشینی بیولوژیک - غریزی"^۵ و برخی دیگر او را "ماشینی مکانیکی - غریزی"^۶ فرض نموده، از این رو "تعاریف" و "روش‌های درمانی" خود را بر آن فرض، بنا نموده‌اند.

این در حالی است که به نظر می‌رسد ابعاد وجودی انسان - آن گونه که برخی از نظریه‌پردازان فرض کرده‌اند - فقط منحصر در بعد غریزی یا زیستی نیست، بلکه دارای ابعاد وجودی مختلفی است. "طبع"، "غریزه" و "فطرت"، سه عنصر وجودی انسان است^۷ که در نگاه به انسان به آن‌ها نیازمندیم.

طبع (طبیعت)، حالت و صفت ذاتی و ناآگاهانه سرشت انسان

۱. احمدی، محمدرضا (۱۳۹۶)، «تفاوت‌های تبیین رفتار انسان در قلمرو پارادایم اسلامی در مقابل سایر رویکردهای روان‌شناختی».

2. Empiricism.

3. Rationalism.

۴. احمدی، محمدرضا (۱۳۹۶)، «تفاوت‌های تبیین رفتار انسان در قلمرو پارادایم اسلامی در مقابل سایر رویکردهای روان‌شناختی».

۵. زرشناس، شهریار (۱۳۸۷)، روان‌شناسی مدرن و حقیقت فراموش شده انسان، ص ۸۶ و ۹۲.

۶. همان، ص ۲۱.

۷. مطهری، مرتضی (۱۳۸۲)، فطرت، ص ۲۰-۳۳.

است که ناظر به ویژگی‌های مادی و فیزیکی او است و ویژگی مشترک انسان، حیوان و جمادات محسوب می‌شود. غریزه، حالت و صفت ذاتی غیراکتسابی و بعد نیمه آگاهانه انسان است که از مختصات حیات حیوانی او بوده و انسان و حیوان در آن مشترک‌اند. فطرت، بعد آگاهانه انسان است که از مختصات حیات انسانی او بوده و در مقایسه با غریزه و طبع، بعد اصیل انسانی محسوب شده و با وجود آن انسان، انسان می‌گردد.^۱ فطرت همان آفرینش خاص الهی است که به انسان داده شده است. به طور مشخص به مجموعه صفات، استعدادها و ویژگی‌های مشترکی که به صورت غیراکتسابی و بدون دخالت اراده و خواست آدمی در ذات انسان موجود باشد، فطرت گفته می‌شود؛ صفات و خصوصیات مقدس^۲ و^۳ که لازمه خلقت انسان بوده و از آغاز خلقت در ذات او نهاده شده‌اند و انسان قبل از تأثیرپذیری از عوامل بیرونی و محیط اجتماعی، این قبیل "ادراکات" و "گرایش‌ها" را در خود دارد.^۴ همه انسان‌ها در این سلسله صفات و ویژگی‌ها "یکسان" هستند و در گذر زمان تغییری در آنها صورت نمی‌پذیرد. صفاتی که از ثبات و پایداری برخوردار بوده و در برابر تأثیر محیط خارجی مقاوم‌اند.^۵ خصوصیات که بشر با آشکارگی آنها "انسان" می‌گردد و این

۱. هاشمی، سید حسین (۱۳۷۸)، «مطهری و فطرت در قرآن».

۲. شریعت باقری، محمد مهدی (۱۳۹۳)، «پیش درآمدی بر نظریه روان‌شناسی و تعلیم و تربیت فطرت‌گرا».

۳. مطهری، مرتضی (۱۳۸۲)، فطرت، ص ۳۷.

۴. همان، ص ۳۵.

۵. همان، ص ۱۶۲.

ویژگی‌ها مقوم انسانیت آدمی هستند.^۱

"ادراکات و شناخت‌ها" و "گرایش‌ها و احساسات" دوبعدی است که در موضوع فطرت بیش از همه مورد توجه قرار می‌گیرد. «منظور از شناخت‌های فطری، آن دسته از آگاهی‌هایی است که در اصول تفکر مشترک همه انسان‌ها یافت می‌شود».^۲ درک محال بودن اجتماع نقیضین، درک بزرگ‌تر بودن کل از جز، حکم به حسن بودن عدل و... از نمونه‌های این نوع شناخت‌ها محسوب می‌شوند، و «منظور از احساسات فطری، آن سلسله از امیال و گرایش‌های انسانی - و نه حیوانی - است که بر اساس خودمحوری و انتخاب و اکتساب نبوده و آدمی برای آنها نوعی قداست قائل است».^۳ میل به کمال و تنفر از نقص، زیبایی‌پسندی و تنفر از زشتی، میل علم‌جویی و کسب حقیقت، گرایش به پرستش و... از مصادیق این نوع گرایش‌ها هستند.

موضوع فطرت اگرچه بیش از همه در مباحث فلسفی - کلامی به کار رفته است، اما گستره این موضوع به حدی است که در بسیاری از علوم می‌تواند تأثیرگذار باشد. از جمله، علم مشاوره و روان‌درمانی نیز با "پذیرش" یا "رد" نظریه فطرت به عنوان مبنای انسان‌شناختی می‌تواند شکل دیگری به خود گیرد.

به نظر می‌رسد بسیاری از مکاتب و رویکردهای روان‌شناسی - جهت

۱. زرشناس، شهریار (۱۳۸۷)، روان‌شناسی مدرن و حقیقت فراموش شده انسان، ص ۱۰۷.

۲. مطهری، مرتضی (۱۳۷۴)، مجموعه آثار، ج ۳، ص ۴۷۶.

۳. همان، ص ۴۹۰.

دستیابی به سلامت روان و روان‌درمانی - به دنبال راه‌حلی بر اساس شاخص‌های تشخیص و درمان "واحد" و "ثابت" اند. این در حالی است که از آنجا که «روان‌شناسی موجود، غالباً انسان را موجودی صرفاً زیستی - غریزی و متأثر از محیط فرض کرده»،^{۱ و ۲} به لحاظ رویکرد درمانی گرفتار سردرگمی و حیرت گردیده است. گواه این مطلب وجود بیش از ۴۰۰ مدل روان‌درمانگری در عصر حاضر است که از آن به عنوان "جنگل روان‌درمانی" و "آشوب بیمارگون" نام برده می‌شود.^۴

به طور کلی می‌توان گفت در تحلیل گرایش‌ها و رفتارهای انسان انحصاراً سه نظریه قابل طرح است: گرایش‌ها و رفتارها یا ریشه در خود انسانی انسان دارد که همان نظریه فطرت است، یا ریشه در خود حیوانی انسان دارد و یا امری برخاسته از ضرورت‌های اجتماعی و امثال آن است که نظریه رقیب است. در این تحلیل، نظریه‌های رقیب به نسبت منتهی می‌شوند؛ زیرا با تغییر شرایط و عوامل اجتماعی و روان‌شناختی، حکم "سلامت" و "بیماری" نیز تغییر می‌یابد.^{۵ و ۶}

۱. شریعت باقری، محمد مهدی (۱۳۹۳)، «پیش‌درآمدی بر نظریه روان‌شناسی و تعلیم و تربیت فطرت‌گرا».

۲. احمدی، علی اصغر (۱۳۹۵)، روان‌شناسی شخصیت از دیدگاه اسلامی، ص ۱۸۱.

۳. زرشناس، شهریار (۱۳۸۷)، روان‌شناسی مدرن و حقیقت فراموش شده انسان، ص ۸۶ و ۹۲.

4. Prochaska, J.O, Norcross. John.C. (2013). Systems of Psychotherapy A Transtheoretical Analysis.eighth edition. United States of America.PI.

۵. ر.ک: همین بخش، فصل سوم: «سلامت روان در نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور».

۶. اقتباس از مطهری، مرتضی (۱۳۷۴)، مجموعه آثار، ج ۳، ص ۴۶۷.

به نظر می‌رسد با شاخص فطرت - به عنوان یکی از مبانی انسان‌شناختی - دیگر این نسبیت هنجاری، معنایی نخواهد داشت^۱ و واژه‌های "سلامت" و "بیماری"، مفهومی "واحد" و "ثابت" می‌یابند؛ نه اینکه به عنوان مثال یک روز عمل استمنا و همجنس‌بازی اختلال باشد و چند صباح بعد به بهانه "سازگاری"^۲ از ذیل اختلالات برداشته شده و عملی بهنجار تلقی شود. چنین خبط و خطاهایی دلیلی جز صرفاً غریزی فرض کردن انسان و عدم توجه به ویژگی‌های مشترک انسان و انسانیت که همان فطرت و فطریات است ندارد. "مشاوره و روان‌درمانگری فطری" صبغه و رنگ و بوی غریزی - حیوانی ندارد و هدف از درمان را صرفاً "سازگاری" نمی‌داند.

علاوه بر اشکال نسبیت‌گرایی، همچنین به نظر می‌رسد از دیگر عوارض ناشی از بی‌توجهی به عنصر فطرت و صرفاً غریزی فرض کردن انسان، "ازخودبیگانگی"، "خود فراموشی" و "آشفته‌گی سازمان روانی" انسان خواهد بود؛^۳ به گونه‌ای که فرد در رفاه نسبی به سر برده؛ اما همچنان روح متلاطم و ناآرامی خواهد داشت؛ زیرا از آنجا که هر عمل یا کنش انسان، در جهت ارضای نیازهای متعدد او است، هر شخصی تحت تأثیر خواسته‌ها و نیازهای فطری خویش قرار گرفته و ناکامی در نیازهای فطری، مشکلات روانی و عوارض جسمانی زیادی را به بار می‌آورد.^۴

۱. تفاوت‌های فردی در زمینه طبع و غریزه مطرح است همچنان اما تفاوت فردی در ویژگی‌های فطری منتفی است که در فصول بعد به آن اشاره خواهد شد.

2. Coming to term with environment.

۳. رنجبر حقیقی، علی (بی تا)، «شخصیت‌شناسی تطبیقی (تحلیل شخصیت انسان از دیدگاه روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، فلسفی و کلامی)».

۴. فقیهی، علی نقی (۱۳۸۶)، «روش‌های مشاوره از منظر پیامبر اعظم ﷺ و ائمه اطهار علیهم‌السلام».

بنابراین، به نظر می‌رسد شناخت فطرت و فطریات به عنوان یکی از مبانی انسان‌شناختی در مشاوره، در "ادراک مسائل و مشکلات مراجع"، "کیفیت تعامل با وی"^۲ و "نوع خدمات مشاوره‌ای"^۳ و فرایند تشخیص و درمان مراجع، نقش تعیین‌کننده‌ای خواهد داشت.

همچنین به نظر می‌آید، فطرت، هم زمینه مشاوره و روان‌درمانگری است که مشاوره و روان‌درمانی بر مبنای آن آغاز می‌گردد و هم هدف مشاوره و روان‌درمانی است. بر این اساس از یک سو نظام مشاوره و روان‌درمانی در جهت‌گیری خود، محتاج شناسایی فطرت و عمل به مقتضیات آن است و از سوی دیگر، صفات و ویژگی‌های فطری نیز در آشکارگی خود، برای نمود رفتاری، نیازمند مشاوره و درمانگری و آموزش هستند و بدین ترتیب دو مفهوم "فطرت" و "مشاوره و روان‌درمانی"، با هم پیوند و تعاملی دوسویه خواهند داشت.

۱. مشاوره‌ای که بر اساس شناخت و باور به فطرت و فطریات مشاوره می‌دهد باید مشکل (CC) مراجع را بر اساس جدول فطریات بسنجد و میزان و «عمق» مشکل و نیز «نوع» مشکل را با آن تشخیص دهد.

۲. تعامل مشاوره‌ای که بر اساس شناخت و باور به فطرت و فطریات مشاوره می‌دهد با مراجع خود باید به گونه‌ای باشد که مراجع را مثلاً در گرایش فطری کمال خواهی، به سمت کمال «واقعی» و بر اساس تقاضای واقعی فطرت، نه کمال کاذب و ساختگی رهنمون سازد.

۳. هدف درمانی برای مشاوره‌ای که بر اساس شناخت و باور به فطرت و فطریات مشاوره می‌دهد باید بر اساس فطرت باشد (برنامه درمانی مطابق با فطرت مراجع باشد) فلذا باید از خدمات پرورش‌دهنده و ترقی‌دهنده‌ی متناسب با گرایش فطری مراجع استفاده کند وگرنه مثلاً در همان گرایش به کمال خواهی اگر از روشی استفاده کند که مضر به کمال مراجع باشد یا این گرایش را در او تنزل دهد، خلاف هدف درمانی بر اساس فطرت انسانی پیش رفته است.

به همین منظور اگرچه فطرت را می‌توان از زوایا و مناظر مختلفی نگریست؛ ولی برای اینکه فطرت بتواند به عنوان مبنای انسان‌شناختی مشاوره و روان‌درمانی قلمداد شود، لازم است تا به فطرت از زاویه روان‌شناختی نگریسته شود. بر این اساس، ما در جلد اول این کتاب به این سؤال پاسخ مثبت دادیم که آیا فطرت می‌تواند به عنوان مبنای انسان‌شناختی نظام مشاوره‌ای قرار گیرد؟ به دنبال اثبات این مبنا در جلد اول، در این جلد در پی پاسخ به این سؤال هستیم که: در این صورت این مبنای انسان‌شناختی چه کاربردی در مشاوره و روان‌درمانی خواهد داشت؟ و با پذیرش فطرت به عنوان مبنای انسان‌شناختی نظام مشاوره‌ای و روان‌درمانگری، محتوای درمان و فرایندهای تغییر در این نظام چه خواهند بود؟

بر این اساس، پژوهش حاضر در پی آن است که کاربرد و کارکرد شاخص فطرت - به عنوان عنصر ذاتی و تغییرناپذیر انسان - را در محتوا و فرایند تغییر درمان‌بخش، بررسی نموده و آن را به عنوان بهترین و باثبات‌ترین الگوی حل مسائل روان‌شناختی معرفی نماید.

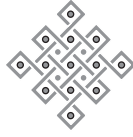
به این ترتیب این پژوهش در سه بخش کلی ارائه می‌گردد که در آن به دنبال تبیین، توصیف و تحلیل مسئله اصلی پژوهش می‌باشد:

۱. محتوای تغییر در نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور؛
۲. فرایند تغییر در نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور؛
۳. آثار و نمونه‌های عملی مشاوره و روان‌درمانگری فطرت محور.

بخش اول

محتوای تغییر در نظام مشاوره و روان‌درمانی
فطرت‌محور

بخش اول

محتوای تغییر در نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور

روان‌شناسان، عوامل مؤثر بر تحول و دگرگونی‌های روان‌شناختی انسان را به طور کلی چهار عامل وراثت، محیط، تعامل وراثت و محیط و همچنین اراده انسانی دانسته‌اند. عامل پدیدآورنده ویژگی‌های جسمی و برخی خصوصیات روان‌شناختی به طور کلی و در آسیب‌هایی مانند اختلالات یادگیری و اسکیزوفرنی را پایه‌های زیستی و وراثت می‌دانند؛ عوامل محیطی، اعم از محیط فیزیکی مانند رحم مادر در دوران پیش از تولد و عوامل اجتماعی بعد از تولد است؛ تعامل وراثت و محیط که در روان‌شناسی مرضی از آن با عنوان "فرضیه سرشت آسیب‌پذیر - استرس محیطی" یاد می‌شود، نیز یکی از عوامل است. طبق این فرضیه تعامل میان سرشت آسیب‌پذیر افراد و ناگواری‌های پدیدآمده در زندگی، موجب پدید آمدن اختلالات روانی می‌شود. روان‌شناسان انسان‌گرا نیز با رویکردی جدید به ماهیت انسان و ویژگی‌های او، بر عامل اراده آزاد و اختیار وی تأکید می‌کنند. انسان‌گرایان بر این باورند که ما برای انتخاب کردن بهترین

راه ارضای نیازهای خود و تحقق بخشیدن به استعداد خویش از اراده آزاد برخورداریم؛ ما می‌توانیم خود شکوفاشونده‌ای را به وجود آورده یا این که از دنبال کردن این حالت عالی پیشرفت خودداری کنیم؛ بنابراین، ما مسئول هر سطحی از رشد شخصیت هستیم که به آن می‌رسیم.^۱

اینکه دگرگونی‌های روان‌شناختی انسان در نظام فطرت محور بر چه بستری سوار می‌شود و در نتیجه سلامتی و بیماری وی رقم می‌خورد نیازمند بحث جدی است که سرفصل‌های ذیل، چگونگی دست‌یابی ما به آن را تبیین می‌نمایند:

۱. ویژگی‌های رویکرد نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور؛
۲. عوامل و موانع آشکارگی فطرت و فطریات؛
۳. مفهوم و شاخصه‌های سلامت روان و بیماری در سالم‌سازی شخصیت انسان؛
۴. پیش‌نیازهای سلامت روان و تحصیل کمال (ارتباط‌های مؤثر بر ایجاد خودپنداره) در نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور؛
۵. تقابل نیازهای فطری با جریان کشاننده‌ها و افکار مزاحم، در مراحل رشد الگوهای رفتاری در دست‌یابی به خودشکوفایی؛
۶. عوامل آسیب‌زا (علل اصلی آسیب‌ها و اختلالات روانی) در نظام مشاوره و روان‌درمانی فطرت محور.

۱. احمدی، محمدرضا و نارویی نصرقی، رحیم (زیر چاپ)، «نقش فطرت و امور ماورائی (فراطبیعی) در تحول و دگرگونی‌های روان‌شناختی انسان از منظر منابع اسلامی».